

A KSH ÉSZREVÉTELEIHEZ

2. bek.: A szövegek közti adatok forrása az Irodalomjegyzékben.

3. bek.: A táblák egyes adatainak kiemelése a szövegben nem tekinthető felesleges ismétlésnek, sőt interpretálásuk, más adatokkal való egybevetésük végett szükséges. Egyébként ez a demográfiai tanulmányok általánosan alkalmazott módszere.

4. bek.: A kézirat egyes adatainak módosítása éppen az utólagos ellenőrzés folytán vált szükségessé.

5–6. bek.: Sajnálatos tény, hogy az I. kiadásba sok számszerű hiba csúszott be. Ezeknek csak egy részét észlelte azonban a KSH, s nem is a legsúlyosabbakat. Az anyag tüzetes ellenőrzése során valamennyi hibás adatot igyekeztem korrigálni, s így a II. kiadásban már feltehetően nem ismétlődnek. A táblák „áttekinthetőségével” kapcsolatos kifogás viszont merőben alaptalan.

A mellékletben felsorolt „konkrét számszaki problémák” közül csak az alábbi kettőt szükséges külön elemezni, amelyekre a fentebbiek nem szolgálnak kielégítő magyarázattal.

1738. old.

A Romániához csatolt területen 1918-ban létezett 40 város lakóinak összes száma 1910-ben 678 423 volt, ideszámítva az 1910 után várossá nyilvánított településeket is, de figyelmen kívül hagyva a városi rangjukat 1918-ig már elvesztett, tehát akkor már falunak számító helységeket. Eszerint 1910-ben a terület összes népességének 12,9%-a volt város lakó. Miután Vizakna (Ocna Sibiului) városi rangját 1930-ra elvesztette, viszont időközben 10 falusi települést várossá nyilvánítottak, 1930-ban 49 várost tartottak számon, összesen 963 418 lakossal. Így megállapítható, hogy „Erdély” népességének ekkor 17,4%-a volt város lakó, míg 82,6%-a falvakban élt. Az I. kiadás ettől eltérő adatai tévesek. A helyes adatokkal számolva 20 év alatt (1910–1930) valóban 285 ezerrel nőtt a városi népesség száma, ám ebből 92 ezer az 1918 után várossá nyilvánított településeknek köszönhető.

1770. old.

Ez az oldal feltűnően sok hibás számadattal került ki a nyomdából. Amennyiben ezek a súlyosnak minősülő hibák már az általam átnézett kéziratban benne voltak, kizártnak tartom, hogy helyesbítésüket akkor elmulasztottam volna.

Ugyanezt mondhatom arról a megdöbbentő megállapításról is, miszerint az igen alacsony magyar népszaporulatot a születéskorlátozási hagyományokkal, az urbanizációval, a nemzetiségi tudat gyengülésével függ össze.

A nemzetiségi tudat gyengülésére hivatkozást – még akkor is, ha mint szubjektív vélemény a legcsekélyebb mértékben alátámasztható volna – súlyos hibának tartom. S bár tagadom, a magam ugyancsak szubjektív véleménye sem hitelesíthető.

Ami az urbanizálódással való összefüggést illeti: tény az, hogy 1910-ben „Erdély” városi népességének 64,7%-a volt még magyar és csupán 17,6%-a román. A hatalomváltozás óta azonban az arány fokozatosan a románság javára billent: 1930-ban elérte a 35%-ot, míg a magyar számarány 37,9%-ra süllyedt; 1956-ban már a románok képezték a városi lakosság abszolút többségét (56,2%) a 31,6%-ot kitevő magyarsággal szemben. E folyamat felgyor-

sulását jelzi, hogy 1956–1966 között a magyar városlakók száma csupán 148 ezerrel (26,7%-os ütemben) emelkedett, a román városi népesség gyarapodása meghaladta a 710 ezret, ami 72,1%-os gyarapodási ütemnek felel meg. Miután 1966–1977 közt a magyar városi népesség növekedése mindössze 119 ezer fő (16,9%) volt, viszont a románoké ennek közel hétszerezését, 819 ezer főt tett ki, az 1977-es népszámlálás szerint minden 100 városlakó közül már kerekén 71 román s alig 23 magyar. Ezek az adatok világosan jelzik, milyen tévedés a magyarság egyre nagyobb mértékű városiasodásáról beszélni, holott városiasodásának üteme úgyszólván öt évtizede egyre csökkenő tendenciát mutat, szemben a románság valóban példátlan ütemű urbanizálódásával. Figyelembe véve azt is, hogy 1977-ben az erdélyi románok 47,3%-a, míg a magyarok 50,3%-a volt városlakó, jogosan feltételezhető, hogy az urbanizációval jelentkező születéskorlátozási szokások nagyjából azonos mértékben hatottak a két nép reprodukciós magatartására.

A népmozgalmi statisztika egyébként is világosan jelzi, hogy a falu mint a népgyarapodás fő forrása helyébe fokozatosan a város lép. A produktív korosztályok városba költözése folytán ugyanis az egyre elnéptelenedő falvakban jobbra csak az öregebb korcsoportok maradnak, s ennek a folyamatnak természetes következménye, hogy a városi népesség reprodukciós indexei jó ideje magasabbak, mint a falusi népességé.

A megyénkénti bontásban közzétett népmozgalmi statisztika elemzése révén arra is elég megbízhatóan lehet következtetni, hogy a születéskorlátozási szokások elterjedtsége – a falun és városon egyaránt – az etnikumtól jobbra független, regionális sajátosság.

Ebben a vonatkozásban a születési arányszámok alakulását tekintve mértékadónak, mindenekelőtt két nagy régió különböztethető meg. Az egyik régió Erdély, ahol 1966–1976 között ezer lélekre évi átlagban mindössze 19,4 élveszületés esett, ugyanakkor a kárpátontúli régióban (az ún. Regátban) 21,6. Ennek (s részben a kedvezőtlenebb erdélyi halandósági indexnek is) tulajdonítható, hogy míg e tíz év alatt a természetes szaporodás üteme a Regátban meghaladta a 14,8%-ot, Erdély összes népességének 716 ezernyi természetes szaporulata alig 10,6%-os ütemű volt.

Ezzel szemben a *tényleges* népszaporulat Erdélyben 781 ezer főt tett ki, s ebből – a hivatalos statisztika szerint – 761 ezer esett a románokra, 45 ezerrel több, mint Erdély összes természetes szaporulata. Más összefüggésben ez annyit jelent, hogy Erdély románságának 16,7%-os ütemű *tényleges* gyarapodása jóval felülmúlta a regáti románság alig 13,9%-os ütemét. Talán felesleges hangsúlyozni, hogy ez korántsem az erdélyi román anyák nagyobb termékenységének köszönhető, hanem elsősorban a tömeges regáti beáramlás hatását tükrözi.

Ennek méreteiről csak közvetve, a születési hely statisztikája alapján lehet fogalmat alkotni, regáti bevándorlónak tekintve mindazon személyeket, akik – bár a regáti régióban születtek – a népszámlálás időpontjában Erdélyben laktak. Számuk az 1966-ban tartott népszámlálás alkalmával 397 373 volt, Erdély összes népességének 5,9%-a. (Forrás: Populația după locul nașterii la recensământul din 15 martie 1966. = Anuarul demografic al Republicii Socialiste România. București, 1974. 452. skk. Az itt közölt adat a megyénkénti adatok végösszege, az eredeti forrás alapján összeállította Nyárády R. Károly: Az 1977. évi romániai népszámlálás eredményeinek kiértékelése, különös tekintettel a nemzetiségi viszonyokra. Kézirat a Külügyi Intézet levéltárában. 68.) Bár az 1977-es népszámlálás idevonatkozó adatait még nem tették közzé, a regáti bevándorlás intenzitása feltehetően 1966 óta sem csökkent.

Erdély 16 megyéjének szaporasága tekintetében is kirívó eltérések észlelhetők. Minderől szemléletesebb képet nyerhetünk, ha a népmozgalmi statisztika megyénként részletezett fontosabb adatait jellegzetes régióként csoportosítva vesszük szemügyre.

A leggyengébben szaporodó régió Krassó-Szörény, Temes és Arad megye területéből áll, nagyjából az egykori Bánság Romániához csatolt része, ahol a születéskorlátozás a századforduló tájáig visszanyúló hagyomány. A szokást feltehetően a bánáti svábok honosították meg, de alkalmazása nemzetiségi különbség nélkül általánossá vált, falun és városon

egyaránt. Erre utal, hogy például Krassó-Szörény megye számos román községében már századunk első évtizedében több volt az elhaltak száma, mint az újszülötteké. (Vö. Birăescu, Gh. C.: Populația Banatului. In: Buletinul statistic al României, 1932. Nr. 2. 19–37. Kimutatja, hogy a születéskorlátozás folytán a bánáti románság száma 1910–1930 között jelentősen csökkent.) Nem csodálható tehát, hogy 1966–1976 között ebben a három megyében volt a legalacsonyabb – mindössze 15 ezrelék körüli – az élveszületési ráta (mellesleg a legmagasabb a halandósági mutató). Annak ellenére, hogy Erdély népességének több mint 1/5-e ebben a régióban él, 49 ezer főnyi (3,4%-os ütemű) természetes szaporulata alig 6,8%-át tette ki az összes erdélyi természetes szaporulatnak. Etnikai vonatkozásban figyelmet érdemel, hogy ebben a több mint 70%-os román többségű régióban lakik Erdély románságának közel 1/4-e (míg az erdélyi magyarság csupán 10%-a), ennél fogva a régió igen alacsony szaporulata főleg az erdélyi románság átlagos szaporodási arányára hatott kedvezőtlen irányban.

Ezzel szemben az élveszületési index a legmagasabb volt Beszterce-Naszód megyében (23,9 ezrelék), valamint Máramarosban (22,9 ezrelék). Ennek köszönhető, hogy ebben a több mint 4/5 részben románok lakta régióban a természetes szaporodás üteme megközelítette a 16,2%-ot. Bár a régió 113 ezer fős szaporulatának kedvező hatása az erdélyi (így elsősorban a román) népszaporulat átlagos ütemére vitathatatlan, mégsem jelentős, hiszen Erdély népességének mindössze 10%-a él itt.

A magyar népszaporulat fő forrása a mai Kovászna, Hargita és Maros megye területére kiterjedő egykori Székelyföld, ahol az 1966-os népszámlálás szerint 639 ezer magyar, az erdélyi magyarság 40%-a él, még napjainkban is a második legnagyobb összefüggő magyar néptömböt alkotva a Kárpát-medencében. A három megye 21,5 ezrelék körüli élveszületési indexét csak Máramaros és Beszterce-Naszód (valamint a 40%-ban magyar Szatmár megye) múlja felül, s ennek tulajdonítható, hogy természetes szaporodásának 13,5%-os üteme is alig marad az imént említett román többségű régió mögött. Tekintve, hogy kereken 1 milliónyi lakosának közel 2/3-a magyar, 1/3-a román, 138 ezer főnyi természetes szaporulata is feltehetően hasonló arányban oszlott meg a két etnikum között, s így a magyarságra minimálisan 80–85 ezer lélek esett.

A Székelyföldön kívül jelentősebb magyar népszaporulattal még a határ menti Bihar és Szatmár, valamint Kolozs, Szilágy és Brassó megyéből lehet számolni. Ebben az öt megyében ugyanis 1966-ban 635 ezer magyar élt – az erdélyi magyarság közel 40%-a – a megyék többségi román lakosságától többnyire elhatárolt, elszórt enklávékban. S bár e megyék összes népességének kereken 28%-a magyar, 263 ezer főnyi (11,5%-os) összes természetes szaporulatából a magyarság részesedése – tekintettel asszimilációs veszteségeire is – ennél mérsékeltőbb arányú lehetett, de így is túlzás nélkül legalább 70 ezerre becsülhető. Eszerint tehát a magyarság szaporodási üteme 11%-ra csökkenne, míg a románságé 12,3%-ra emelkedne.

A fenti 5 megyében és a Székelyföld 3 megyéjében tehát 1966-ban az erdélyi magyarság 80%-a, összesen 1274 ezer magyar élt. Eszerint a többi 8 megye (Alsó-Fehér, Hunyad, Szeben, valamint a bánági és máramarosi régió 5 megyéje) interetnikus szórványokban élő magyarságának száma mindössze 323 ezer volt. Bár e megyék összes népességének 9,5%-a magyar, 315 ezernyi (9,2%-os ütemű) természetes szaporulatából a magyarság részesedését – diaszpóra helyzetére tekintettel – téves volna számarányával akárcsak megközelítően azonosnak feltételezni. De talán nem tévedünk, ha – a bánágihoz hasonló 3–5% körüli szaporodási ütem feltételezésével, nemkülönben jelentősebb asszimilációs veszteségeivel is számolva – a szórvány magyarság szaporulatát hozzávetőleg 10–15 ezerre becsüljük.

A hivatalos megyei népmozgalmi adatokat regionális csoportosításban elemezve tehát Erdély összes magyar népszaporulata 1966–1976 között 160–165 ezerre becsülhető, ami 10,0–10,3% körüli gyarapodási ütemet jelez.

Miután a hivatalos statisztikai szolgálat a népmozgalom etnikai aspektusaira vonatkozó adatokat nem hozta nyilvánosságra, fokozottabb figyelemre kell méltatni minden

idevonatkozó nem hivatalos – de feltehetően hivatalos információon alapuló – közlést, mely becslésünk ellenőrzésére is alkalmas lehet.

Ebben a kérdésben a legmeggyőzőbb információs Semlyén Istvánnak köszönhetjük, aki „Országos és nemzetiségi népgyarapodás” címen publikált tanulmányában arról tájékoztattott, hogy a vizsgált időszakban a magyar anyanyelvű családokban világra hozott újszülöttek hozzávetőleges száma mintegy 366 ezer volt. (Korunk évkönyv 1980. Kolozsvár-Napoca, 1980. 49. Semlyént idézve említjük meg, hogy a hazája határain túl is nagyra becsült demográfus fiatalkori halála főként a romániai magyarság tudományos életében okozott pótolhatatlan veszteséget.)

A 336 ezer magyar újszülött – az erdélyi magyar népesség időszak közepi lélekszámához viszonyítva – 18,4 ezrelék élveszületési indexnek felel meg, alig 0,6 ezrelékkal alacsonyabb az átlagos erdélyi indexhez képest.

Ugyanakkor azt is jelzi, hogy az ebben az időszakban Erdélyben született összesen 1516 ezer gyermek 22,2%-a magyar volt, alig valamivel kevesebb, mint a magyarság 1966-ban még 23,8%-os viszonylagos súlya alapján várható lett volna.

E nagyjából megbízhatónak tekintett adat alapján – hasonló arányúnak feltételezve részesedését a 716 ezer összes erdélyi népszaporulatból is – a magyar természetes szaporulat ily módon számítva se lehetett kevesebb 159 ezernél, ami kereken 10%-os gyarapodási ütemet jelent.

A két módszer szerint becsült csaknem azonos eredményekre tekintettel aligha kétséges, hogy az erdélyi magyarság száma – szemben a népszámlálási adatokkal – valójában már 1977-ben meghaladta az 1,8 milliót, s így az 1956. évi 25% körüli számarányát nagyjából megtartotta.